

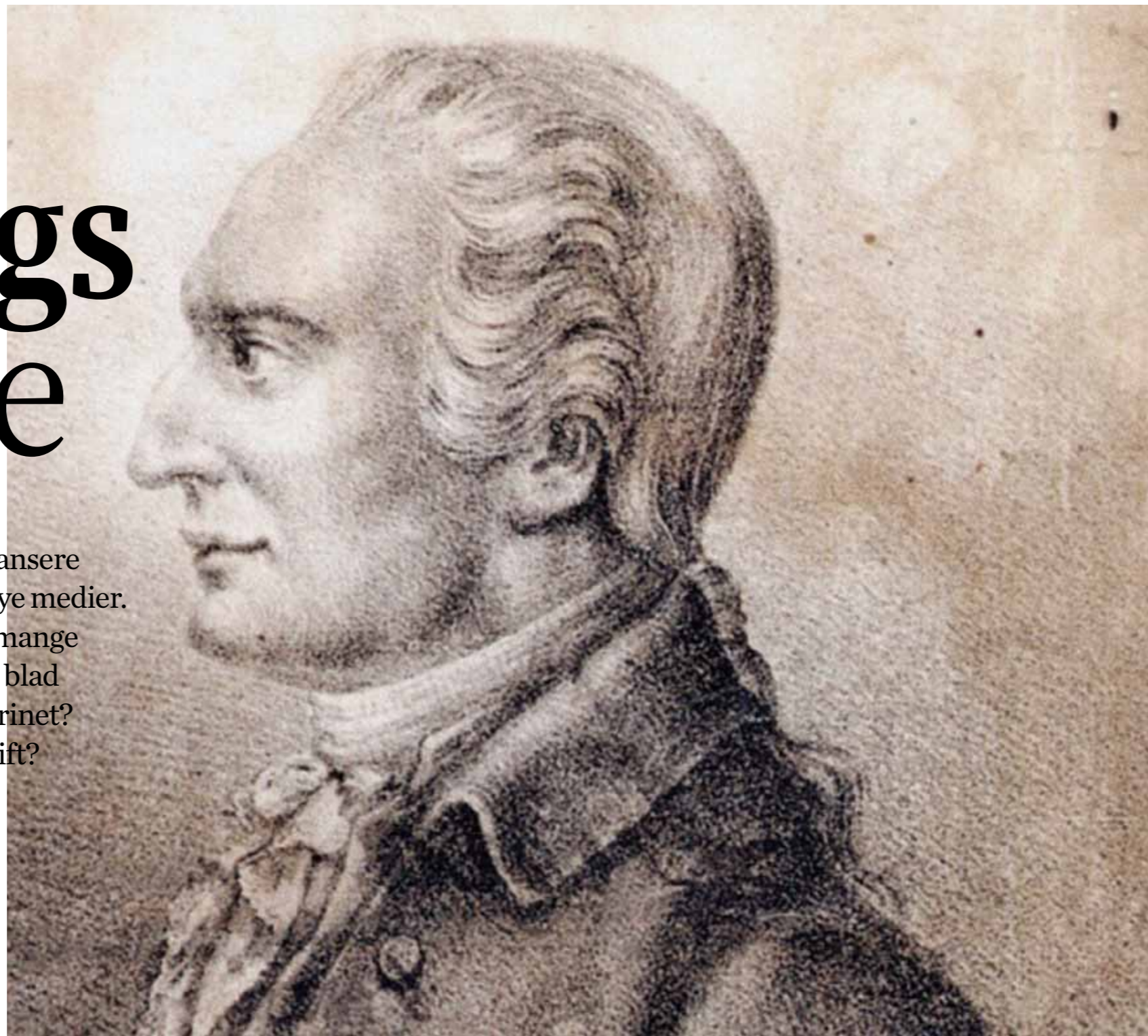

Aina Nøding (f. 1975) er litteraturviter og postdoktor ved prosjektet Mangfoldige offentligheter, IAKH, ved Universitetet i Oslo. Nøding forsker på forholdet mellom litteratur og presse og holder nå på med et prosjekt om Claus Fasting's tidsskrifter.

Fastings metode

Også på 1700-tallet øynet unge frilansere muligheten for å tjene penger på nye medier. Den gang var det tidsskriftmediet mange forsøkte seg i. Men hvordan lage et blad som ble populært og ga penger i skrinet? Hvordan lage Norges beste tidsskrift? Svaret er «Fastings metode».

TEKST Aina Nøding

Claus Fasting var forut for sin tid da han etablerte tidsskriftet *Provinzialblade* i Bergen i 1778.

Claus F. Fasting (1746–91) er kjent som en sentral figur i norsk litteratur- og pressehistorie. Han var dikter, litteraturkritiker, dramatiker og ikke minst tidsskriftutgiver. Ved siden av hans aktive deltakelse i Det norske Selskab i København, er det fremfor alt *Provinzialblade* man forbinder ham med. Tidsskriftet ble utgitt ukentlig i Bergen gjennom fire år, 1778–81, og regnes som Norges fremste og mest leste på 1700-tallet. Selv om tittelen indikerer et lokalt eller regionalt blad, ble det distribuert og lest i store deler av Sør-Norge, så vel som i København. Fasting hadde på familiens ønske studert teologi, men forsøkte i 1770-årene å livnære seg på den litterære arena, og spedde på med huslærerposter. Blant annet var han redaktør og skribent i litteraturkritikktidsskrifter.

Tidsskriftmediet omtales gjerne som et særmerke for 1700-tallets offentlighet, men det var et medium med røtter i 1600-tallet. På 1600-tallet etableres også noen av mediets former eller sjangre, så som lærde, populærvitenskapelige og underholdende tidsskrifter. Når 1700-tallet og opplysningstid knyttes til tidsskrifter, særlig de populære *spectator*-tidsskriftene, er det mye takket være Jürgen Habermas' teori om fremveksten av den borgerlige offentlighet (1962). Addison og Steeles moralske tidsskrifter *The Spectator* og *The Tatler* fra begynnelsen av 1700-tallet, og deres utallige etterlignere, var med på å forme en debattkultur og en normativ selvforståelse for deler av samfunnet, som igjen kunne få politiske implikasjoner. Man har lett for å forbinde offentlighetsfremveksten med *spectator*-sjangeren, men opplysning handlet like mye om forskningsformidling, formidling av ny litteratur og ideer, om opparbeidelse og utbredelse av smaksbegrepet og dermed en individuell, kritisk sans. På dette området var tidsskriftene helt sentrale, også i andre tidsskrifttyper enn *spectator*-bladene. Denne fremveksten av tidsskriftmediet, og dets ulike sjangre,

ser vi også i Danmark fra begynnelsen av 1700-tallet, og i Norge fra 1760. Også her ble tidsskriftmediet en arena for å formidle nyvinninger innen kunst og vitenskap, diskutere temaer som oppdragelse og trykkefrihet, eller rett og slett en kilde til underholdning.

VERDEN TIL BERGEN

I 1777 hadde Fasting returnert fra København til Bergen, og ble oppmuntret til å starte et tidsskrift. Men hva slags? Fasting hadde i København anmeldt et annet bergentidsskrift, Bergenske Magazin (1772–73), utgitt av Henrik Bryssel Middelthon, hører ved latinskolen. Her gjør Fasting følgende observasjon:

Periodiske Skrifter ere ingensteds mere nyttige end i Provinzerner; udelukt fra al Kundskab om Hovedstadens Literatur, og dens udødelige Verker (ifald den har nogen) lever den almindelige Mand der i en sørgeløs, ofte lykkelig, Ligegyldighed for alle ni Muser – og læser Priiskouranter. [...] En Forfatter i den Henseende bør sørge for alle slags Læsere [...]. Agerdyrkeren og Kiøbstædborgeren, Ølbryggeren og Poeten bør have lige Ret til hans Omsorg; den bør tiene til at forene disse stridige Parter engang til Nytte for det Almindelige.¹

Målet er altså å nå ut til mange ulike lesere, som likevel har noe til felles: knapp tilgang på informasjon. Ved oppstarten av Provinzialblade benytter han denne anmeldelsen som programklæring for sitt eget blad. Det skal tilfredsstillende en rekke lesere, med vidt forskjellige interesser, men med liten tid eller mulighet til å skaffe informasjon selv. I årgangen etter understreker han det som også ligger i tidsskriftnavnet: tidsskriftet som middel til å hjelpe et avsondret publikum i provinsen. Hans blad er «bestemt til

Efterretninger om hvad der foregaar i denne Verden, fra hvis Omgang Naturen har udelukt os ved Klipper og Have, jeg ved ikke, enten til Straf eller Belønning».²

Verden skal bringes til bergenserne. Det skjedde helt konkret ved hjelp av «forhåndsbestilling» fra leserne, subscriptionsjon. Provinzialblade ble trykt hos Bergens privilegerte boktrykker Henrik Dedecken og utlevert tilsine lesere i Bergen med bud. Prisen pr. år var 1 Rigsdaler 32 Skilling, altså omkring tusen kroner i dagens verdi. Gjennom kontaktpersoner i København, Kristiansand, Skien, Larvik, Trondheim og Kristiania nådde bladet heftevis (13 numre) også abonnenter i andre deler av riket. Hvor stort opplaget var, er likevel ukjent. Det kan ha vært 200–300 eksemplarer, noe som er relativt mye for et blad i provinsen, og på høyde med de norske avisenes opplag.³ Bladets oktavformat var typisk for tidens tidsskrifter (samme størrelse som romaner), og det omfattet et halvt ark (åtte sider).

LETT BLANDING

Malen han velger for innholdet i tidsskriftet, er en velkjent mal blant europeiske tidsskrifter i samtiden: et *miscellany*-tidsskrift, eller et allment tidsskrift av blandet innhold. Her presenteres nyvinninger innen kunst og vitenskap, så vel som historie og reisebeskrivelser, fra Amerika i vest til Kina i øst. I tillegg sper han på med egne dikt og enkelte essay. På tidspunkter av året hvor abonnement kan tegnes – «Deres Bryllupsdag med Deres Læseres Kroner»⁴ – gir Fasting gjerne en oversikt over hva slags innhold tidsskriftet skal ha:

- 1 Avhandlinger, over enkelte Stykker av Moralen, Historien, Landhusholdningen, og de skønne Videnskaber.
- 2 Levnetsbeskrivelser over berømte Lærde.

- 3 Poesier, hvoriblant Oder, Fabler, Breve, Epigrammer, o.s.v.
- 4 Merkværdigheder i Naturens og Konstens Riger.
- 5 Anmeldelser av nyttige Skrivter.
- 6 Udtoge av de beste Reysebeskrivelser.
- 7 Opfindelser i Konsterne.
- 8 Anekdoter. o.s.v.⁵

Det han ikke nevner her, men som i et par av årgangene utgjør et betydelig sidetall, er prosafortellinger, først og fremst oversatt fra fransk, men også en satire av den tyske forfatteren C.M. Wieland. Poesien er for det meste skrevet eller oversatt av Fasting selv. Anekdotene henter han dels fra tidsskrifter, dels fra sin egen notisbok med anekdoter, samlet over flere år. Det er få rene bokanmeldelser, men der hvor han henter tekster fra trykte bøker, kan det også følge med en innledende eller avsluttende diskusjon av innholdet.

KIERLIGHED OG TROLØSHED

Denne utviskingen av grensene mellom hva som er hans og hva som er hentet inn, er for øvrig gjennomgående, og noe Fasting selv kommenterer flere steder. Han hevder blant annet å ha skrevet om lag en tredjedel av tekstene selv, mens resten er bearbejdelser av andres tekster. Originaler i ren forstand fins ikke for ham. Bearbejdelser, eller den personlige stilen han tilfører tekstene, er for Fasting det originale.⁶ Dette reflekterer et syn på tekst og forfatterskap som var utbredt i perioden. Først mot slutten av århundret fikk man i enkelte land en *copyright*-lovgivning, som igjen forutsatte en ny idé om forfatteren som et originalt geni. I Norge kom det først på 1800-tallet, blant annet med Ibsen som pådriver. Fotnoter ble tilsvarende vanlig på 1700-tallet, for å markere forfatterens eierskap til ideer og formuleringer. I en fotnote i Provinzialblade, til robinsonadefortellingen «Kierlighed og Troløshed» (hentet

En forside av **Provinzialblade** fra 1781-årgangen.

The London Magazine var et av tidsskriftene Claus Fasting oversatte tekster fra.

fra Mercure de France), skriver Fasting symptomatisk:

Denne Fortelling hører ikke mig til; Den hører heller ikke, paa alle Steder, den til, som har skrevet den; [...] *Jeg gaar iblant over, (siger Cicero) til en fremmed Leyr, ikke som en Overløber, men som en Speider.* Jeg har laant dette Stykke av, jeg veed ikke hvilket, fransk Ugeskrift; Jeg har tilsat, udelukt, forandret, – og altsaa fordervet det aldeles, vil man svare, fordi det er imod al menneskelig Formodning, at en Nordmand kan skrive som en Pariser. Lad det saa være.⁷

Hans kjærlighet til, men også troløshet overfor andres tekster (som igjen er kopier), viser den tradisjonelle holdningen. At han må skrive en fotnote for å begrunne det er nymotens. Samtidig gir dette sitatet oss en god pekepinn om hans metode.

FASTINGS METODE: OVERSETTE, BEARBEIDE, SKRIVE, VELGE

Hovedvekten av Provinzialbladets tekster er oversettelser fra sentrale europeiske tidsskrifter og bøger (franske, tyske og engelske), i de sjangerne han annonserer. De store *miscellany*-tidsskriftene London Magazine og Mercure de France er noen av de mest brukte. Det er interessant å følge hvordan han f.eks. henter flere tekster fra samme tidsskriftnummer og så lar dem utkomme fortløpende i sitt eget blad. I tillegg finner vi noen oversettelser fra klassisk litteratur, så vel som en stor andel nye og eldre bøker. Fasting underkommuniserer den tilgangen han har på bøker: «Jeg skriver disse Blade alleene; Jeg skriver dem uden Bøger, uden Talenter, uden alle hermeneutiske Midler.»⁸ Snarere tyder de mange oversettelsene fra ulike publikasjoner på det motsatte. Fra 1779 ble han dessuten medlem av Bergens Læseforening, som kjøpte inn og sirkulerte nye bøker og tidsskrifter. Han har sannsynligvis også hatt

tilgang til noen private boksamlinger i Bergen. Dessuten trykker han noen oversettelser, anmeldelser o.a. som er innsendt anonymt.

Originale tekster av dansker er det derimot få av. Aksen er det lokale eller regionale og det internasjonale. Tidsskriftet har i liten grad lokal eller norsk profil, med unntak av noen hentydninger til bergenseres ønsker om økonomiske artikler eller kommentarer omkring en reisebeskrivelse fra Bergen. Også noen av leserbrevene, blant annet et om stadsmusikanter, har blitt lest som en lokal satire skrevet av Fasting, men det er ikke fastslått.

Videre bearbejder og redigerer han tekstene og gir dem sitt eget preg. De kan få nye konklusjoner og innledninger, avsnitt eller setninger strykes, eller språket forbedres. Selv påpeker han behovet for forbedring av tekstene hentet fra et «Hamborger Ugeskrift, fordi den Hamborger Vittighed er ikke altid saa klassisk, som dens røgede Bryststykker».⁹ Tilføyelsene eller kommentarene til artiklene er ofte tilsvarende humoristiske. Hans særegne, og i våre øyne moderne, stavemåter, som «av» for «af» og «k» for «c», insisterer han på, selv om det skaffet ham avisinnlegg og blasfemianklager på nakken.

Sist, men ikke minst, skriver han egne tekster. Tidsskriftet har fra én til tretti tekster pr. nummer; normalt tre til fire. Fastings tekster utgjør anslagsvis et sted mellom 10 og 25 prosent pr. årgang. Hans fremste bidrag er omkring 30 egne dikt og 20 oversatte dikt, i tillegg til de tilføyelsene han gjør til andres tekster. Særlig i siste årgang figurerer en håndfull essay og leserbrev man har tillagt og kan tillegge redaktøren selv, men dette er høyst usikkert. Det er altså ikke nødvendigvis som essayist hans fremste bidrag til norsk litteraturhistorie består i. Snarere som poet, oversetter og redaktør.

¹ Kritisk Journal 50: 529–31 ² Provinzialblade 23/1779: 179 ³ Fasting antyder i en bisetning at han har «nogle hundrede Læsere» (Provinzialblade 52/1778: 410). Av hans andre Bergentidsskrift, Provinzial-Samlinger, startet rett før han døde i 1791, var det 236 eksemplarer igjen i

boet (Lyder Sagen. 1837. Innledning til Fastings *Udvalgte Skrifter*: 48). Om de norske avisenes opplag, se: Aina Njøding. 2007. *Vittige kameleoner: litterære tekster i norske adresseaviser, 1763–1769*: 49–52. Oslo ⁴ Provinzialblade 27/1780: 213 ⁵ Provinzialblade 25–26/1778 m.fl. steder

⁶ Provinzialblade 52/1778: 412 ⁷ Provinzialblade 3/1778 ⁸ Provinzialblade 52/1778: 411 ⁹ Provinzialblade 52/1778: 412

Med andre ord: Fasting trykker egne tekster, tekster han gjør til sine egne, samt samler inn og trykker utvalg av tekster og utvalg av andres utvalg. Gjennom utvalget og bearbeidelsene trer tidsskriftets profil frem, en profil som av og til kunne falle bergenserne tungt for brystet. Her var det motstand mot slaveri, forsvar av kvinner, teater og franske fritenkere, så vel som interesse for hva som rørte seg i Nord-Amerika. I sine halvårslige eller årlige refleksjoner rundt tidsskriftets tekster går han i dialog med leserne og kommenterer sine egne valg og lesernes ønsker. Ofte understreker han at han kompromisser med egen smak av økonomiske grunner. Men av og til trosser han leserne, og insisterer på å omvende dem til å like Voltaire eller Montesquieu. I stil og utvalg ligger det dermed ikke bare et nøytralt ønske om opplysning ut til folket, men om en *spesifikk type* opplysning, formidlet på en bevisst måte. Han tilkjennegir også økonomiske vurderinger av hvilket stoff som lønner seg, med tanke på antall abonnenter.

Fastings metode er ikke fullt ut enestående verken i nasjonal eller internasjonal sammenheng. At den likevel fungerer så godt, er takket være hans kombinerte redaktor- og forfatterevner. Tekstene han velger ut, er aktuelle og av god kvalitet. Det personlige preget han pakker tekstene inn i, er heller ikke spesielt vanlig for denne type tidsskrifter.

SAKSENS OG TIDSSKRIFTETS FORTRINN

«Å skrive med saksen» i periodika var blitt en velkjent fremgangsmåte i Danmark-Norge, i likhet med i andre europeiske land. Det handlet både om tidsskriftmediets natur, om tidsskriftsjanger, om formidling og om sensur. Biskop Nannestad i Christiania (som utga Norges første tidsskrift i 1760) og professor Sneedorff i København (utgiver av tvillingrikets fremste spektatortids-

skrift, Den patriotiske Tilskuer, 1761–63) understreker det nye mediets fordel ved å kunne presentere korte tekster.¹⁰ Disse var mer overkommelige å lese enn lange bøker, særlig de store og tunge fagbøkene. Her støttes de også av Berthold Lodde, som med tidsskriftet Bie-Kuben, utgitt i København i 1750-årene, vektlegger tidsskriftets mulighet til å gi overkommelig mengde lesestoff med jevne mellomrom. Dermed kunne forfatteren sikre publikums gunst ved alltid å være parat til å skifte form og innhold, og slik sørge for at publikum ikke gikk lei. Lodde omtaler tidsskriftmediet som «Seyl, fulde af *aura populari*»¹¹; altså utgivelser drevet frem av hva publikum til enhver tid ønsker seg. «Ugebladets ubrødelige Lov, som er at paatage sig alltid nye Skikkelser,» kaller Fasting det.¹² Flere tidsskriftutgivere vektlegger mediets mulighet til å dekke mange kunnskapsområder og dermed kompensere for folks knappe tilgang på bøker. I sitt forord til tidsskriftet Bie-Kuben påpeker Lodde en annen fordel ved de blandede tidsskriftene: Hvorfor risikere liv og lemmer ved å utgi egne meninger når man så mye lettere unnslipper sensur og straff ved å gjenopptrykke og oversette andres tekster? Dette aspektet bør nok heller ikke undervurderes.

JAKTEN PÅ DE VISES STEN

Provinzialblade er et tidsskrift som inneholder en blanding av lærdom og underholdning, formidling av ny kunnskap, ideer og estetiske trender. Det skulle fungere som et vindu mot den store verden. Det fungerte også som signal om tidsskriftets og bergensernes fortolkning av og deltakelse i denne verden. Fasting utfører denne formidlingen og tilstedeværelsen i sin egen personlige og vittige stil, med vekt på eget utvalg, samtidig som han er godt plantet i samtidens europeiske medievirkelighet. Resultatet var Norges beste tidsskrift på 1700-tallet. At

«ORIGINALER I REN FORSTAND FINS IKKE. BEARBEIDELSEN, ELLER DEN PERSONLIGE STILEN HAN TILFØRER TEKSTENE, ER FOR FASTING DET ORIGINALE»

et regionalt enmannsforetak av et blad holdt det gående i fire år, er på 1700-tallet i seg selv en bragd og et vitnesbyrd om tidsskriftets kvaliteter og utbredelse, selv om Fasting klaget på synkende oppslutning den siste tiden.

I siste nummer av første årgang av Provinzialblade gjør Fasting opp status for hva han ønsker med tidsskriftet:

Jeg har sagt, at det er vanskeligere at skrive for alle end at finde de Viises Steen, og jeg igientager det her. Jeg ville, at disse Blade skulle nytte, og fornøye, at de skulle intet indeholde mod den gode Smag, og sund Forstand, at de skulle befordre Bekiendtskab med Mennesker og Verden, til Exempel eller Advarsel, til Undervisning, eller Fornøiyelse. Jeg ville foreene hvad den Lærde veed med hvad den Ulærde ønsker at vide, jeg ville sanke hvad andre har adspredt, jeg ville vælge det beste, gjøre det nyttige mindre kiedsommeligt, og det behagelige meere nyttig.¹³

Om ikke Fastings metode er egnet for dagens tidsskrifter, burde det være mye å hente i hans målsetting. Jakten på de vises sten er ennå ikke avsluttet.

Eivind Tjønneland (f. 1956) er faglitterær forfatter og oversetter.

Hokuspokus – kulturradikalismen er borte!

Faksimile fra Håvard Friis Nilsens essay «Myten om kulturradikalismen» i Prosa nr. 6/11.

Håvard Friis Nilsen tar feil. Kulturradikalismen kan ikke avskrives, skriver Eivind Tjønneland.

TEKST Eivind Tjønneland

I fjorårets siste nummer av Prosa avlegger Friis Nilsen meg en visitt på slutten av et «bokessay» om Jan-Erik Ebbestad Hansens bok om Mykle-saken og Helge Volds biografi om Helge Krog, med tittelen «Myten om kulturradikalismen». Jeg anmeldte biografien om Krog positivt i Klassekampen.¹ Men jeg kritiserte Vold for å avvise betegnelsen «kulturradikal» som treffende for Krog. Betegnelsen ta-kelegger mer enn den klarlegger, den er «ullen» og bør følgelig «hives på historiens skraphaug», hevder Vold.² Det er som å høre et ekko av Friis Nilsens artikkel i Nytt Norsk Tidsskrift (3–4/2004) med den misvisende tittelen «Vi har aldri vært kulturradikale». Friis Nilsen påpekte helt korrekt at Georg Brandes ikke selv kalte seg kulturradikale. Dette er ingen nyhet, siden Sigurd Hoel og Elias Bredsdorff først ga begrepet slagkraft i 1955, lenge etter Brandes' død. Og det kan sikkert være sider ved Brandes som nedtones når man setter etiketten «kulturradikalisme» på ham. Men er det nok til å hive begrepet «på skraphaugen»? Hverken Friis Nilsen eller Vold har begrunnet dette. Helge Vold har i en velskrevet og godt dokumentert biografi dessverre latt seg forlede av Friis Nilsens artikkel til å forkaste begrepet «kulturradikalisme» som sådan.

Etter min anmeldelse av Volds bok i Klassekampen har Friis Nilsen fått ytterligere vann på mølla. Han fortsetter sine avlivningsforsøk av kulturradikalismen i Prosa og i Klassekampen.³ I et intervju med Undheim Larsen hevder han at «kulturradikalisme» er et «helt tomt begrep». Slike begreper kan angive-

lig «fylles med hva som helst». Denne ubestemtheten gjør det mulig å skape et fiendebilde, hevder Friis Nilsen. Jeg foreslo at man heller burde bruke ordet «kulturmarxisme» om Helge Krog, hvis betegnelsen «kulturradikalisme» er så vanskelig å svelge. Dette begrepet har blitt aktuelt fordi massemorderen Anders Behring Breivik i sitt manifest erklærer «cultural marxism» for å være hovedfienden. Friis Nilsen gjør det lett vint for seg ved å hevde at dette ikke er en «aktualitet vi ønsker oss». Kunne vi skrudd klokka tilbake, skulle vi selvsagt ønsket at 22. juli aldri hadde skjedd. Men det er forskjell på selve terrorhandlingen og den ideologiske begrunnelsen for den. I det halve året som har gått, har den offentlige debatt ettertrykkelig vist at Breivik ikke står alene med sine synspunkter. Han representerer en ekstrem variant av en type høyrradikalisme som har hatt vind i seilene etter tusenårsskiftet.

Det er rett og slett ikke riktig at begrepet «kulturradikalisme» kan fylles med hva som helst. Jan-Erik Ebbestad Hansen slår med rette fast at begrepet kulturradikalisme har god hevd innen kulturforskningen,⁴ og gir en nyansert redegjørelse for begrepet i sin bok.⁵ Friis Nilsen er derimot engstelig for at projeksjon av fiendebilder kan være resultatet hvis man opererer med tomme begreper. Her har Friis Nilsen levert en treffende diagnose på sin egen virksomhet. Først tømmer han begrepet fullstendig, og deretter kan han – hokuspokus! – erklære at kulturradikalismen aldri har eksistert.

DEBATTEN FORTSETTER

Les innlegg av Håvard Friis Nilsen og Helge Vold på nettutgaven av Prosa (www.prosa.no).

¹ Eivind Tjønneland, 2011. «Et uværskart over vår tid». Klassekampen 15.10.2011 ² Helge Vold, 2011. *Helge Krog 1889–1962. En biografi*. 395. Oslo ³ Dag Eivind Undheim Larsen, 2011. «Begreper som demoniserer» – intervju med Håvard Friis Nilsen. Klassekampen 14.12.2011. Håvard Friis Nilsen, 2011. «Myten om kulturradikalismen». Klassekampen 17.12.2011 ⁴ Jan-Erik Ebbestad Hansen, 2011. «– Nilsen må skjerpe seg». Klassekampen, 14.12.2011 ⁵ Jan-Erik Ebbestad Hansen, 2011. *Da Norge mistet dyden. Mykle-saken, yttingsfriheten og kampen om moralen*. 201 ff. Oslo

¹⁰ F. Nannestad. Ugentlige Afhandlinger. Forord signert 1761. J.S. Sneedorff. Den patriotiske Tilskuer I ¹¹ Bie-Kuben 1/1754 ¹² Provinzialblade 29/1780 ¹³ Provinzialblade 52/1778: 411